

Motak, Maciej. *W drodze na Kasprowy. Architektura & Biznes*, 11/2000 Str.70-71. 9. *Sternwarte, Astronomisches Observatorium. Brockhaus Enzyklopedie* 1976, 1993. 10. *УРЕ том 5 видання друге*. – К., 1980. 11. *Українська Радянська Соціалістична Республіка: Енциклопедичний довідник*. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1986. – С.277–278. 12. *Український радянський енциклопедичний словник. У 3-х томах, видання друге*. – К.: Гол. ред.УРЕ, 1986. 13. *Reise durch die Krim. Reiseführer*. “Balta Druck” – К., 2003. – 224 S. 14. “*Observatorium Astrologiczno-meteorologiczne*”: Соколовський З. *Будинок на Чорній горі* // “*Вісник*” Укрзахідпроектреставрація”. Ч.2. – Львів, 1994. – С.45–49. 15. *Хто врятує “Білого слона”?* // *Карпати. Туризм. Відпочинок*. – 2005. – № 3 (5). – С.50–56. 16. *Високогірна геофізична обсерваторія* // “*Радянська Україна*”. – 1940. – № 290 (371).

УДК 726,7

Л.Я. Чень

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра реставрації та реконструкції архітектурних комплексів

ПРИНЦИПИ РОЗТАШУВАННЯ ТА АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВОГО ВИРІШЕННЯ МОНАСТИРІВ ЧСВВ

© Чень Л.Я., 2006

Розглянуто основні принципи розташування та архітектурно-просторового вирішення монастирів ЧСВВ на кожному етапі їхнього розвитку.

У розвитку архітектури України монастирі ЧСВВ займають помітне місце і репрезентуються багатьма унікальними пам'ятками. Василіянський орден, який виник на території Правобережної України в 1596 р. після прийняття унії, мав на меті об'єднання православ'я і католицизму, що отримало своє відображення в архітектурі василіянських (уніатських) монастирів.

Розмаїтість архітектурно-просторових вирішень монастирів пов'язана насамперед з різноаспектним характером дослідження. Тому для досягнення цілісності у вивченні еволюційного процесу в основу дослідження покладений принцип архітектурно-історичної інформативності, що фіксує етапи просторової розбудови монастирів ЧСВВ на основі архітектурно-історичних нарисів, монастирських хронік, іконографічних матеріалів та натурних обстежень.

Такий підхід є надійним критерієм об'єктивності оцінки і визначення відповідних типологічних характеристик. В основу типологічної характеристики монастирських комплексів (МК) покладено принцип архітектурно-просторового поєднання основних його елементів.

Церква, келії, трапезна, дзвіниця є тими головними елементами МК ЧСВВ, які завжди супроводжували чернече життя, а їхня тісна взаємодія почалася, мабуть, з тих часів, коли ще існувало чернече життя в печерах. Скельні монастирі в Розгірчі, Улашківцях, Рукомиші є свідченням співтворчості людини і природи.

За припущеннями В. Карповича, який розглядав розпланування монастиря в Розгірчі, нижня велика печера слугувала келією, поруч – комора, а наверху – монастирська церква – однонавна, триподільна з нартексом, головною частиною храму та вівтарною частиною, а дві ніші по боках вівтаря виконували роль протезіса і діаконікона та три ніші напроти вівтаря – скритки на церковні ризи [1]. У куті праворуч від входу – фрамуга для супочинку померлої братії. Р. Сулик, досліджуючи монастир, піддає сумніву тридільність храму, натомість вказує на двопільність храму без нартексу та з двома дверима при вході, до яких ведуть витесані в камені 18 сходинок [2]. До печерного монастирського комплексу належать дві скелі на півдні, що могли слугувати в'їздом на територію і використовуватись для монастирських потреб.

З появою будованих монастирів ЧСВВ церква стає духовним центром чернечого життя та об'єднує мирян, що проживають в населених пунктах в межах ближніх і навіть подальших околиць.

Другим невід'ємним елементом монастиря є будівля, в якій розташовано келії, тобто помешкання монахів, доповнені приміщеннями для духовних потреб і побутовими приміщеннями.

Згідно з каноном ЧСВВ про тісну взаємодію з церквою і водночас відповідну ізоляцію від громади мирян просторова і функціональна взаємодія церкви і келій у типологічній характеристиці василянських МК є визначальною.

Важливою спорудою в монастирі була трапезна, при якій споруджували окрему церкву (Почаївський, Мукачівський, Крехівський монастирі) або розташовували безпосередньо в споруді келій (монастир в Жовкві, Підгорецький, Онуфріївський у Львові, Буцацький, Краснопуцанський, Гошівський, Лаврівський, Улашківський монастирі та ін.)

Обов'язковим об'ємно-просторовим елементом забудови кожного МК була дзвіниця. За архітектурно-просторовими ознаками треба виділити дзвіниці, що слугували домінантою МК (Почаївська Лавра, Добромильський монастир) або композиційно доповнювала роль храму, підкреслюючи його значущість (Крехівський, Буцацький, Мукачівський, Гошівський, Жовківський монастирі), хоч трапляються випадки, де дзвіниця виконує роль в'їзної брами (Онуфріївський монастир у Львові, монастир в Улашківцях, монастир в Бучачі). Іноді зустрічаються такі функціональні поєднання, як дзвіниця-каплиця (Добромильський монастир) [3].

Важливим елементом МК є монастирська площа перед храмом, яку завжди організували симетрично відносно головної осі храму (Онуфріївський монастир у Львові, Юріївський монастир в Христинополі) або під кутом – так, щоб відвідувач бачив обидва фасади собору (Миколаївський монастир в Крехові, Рождественський монастир в Жовкві). Монастирська площа ніби поєднує основні елементи МК: храм, келії, трапезну та дзвіницю, активно підкреслюючи їхню просторову і асамблеву взаємодію.

Каплиці, хресні дороги (Страждання Ісуса Христа, репрезентовані 14 зупинками), виконуючи сакральну функцію, доповнювали просторову організацію МК ЧСВВ.

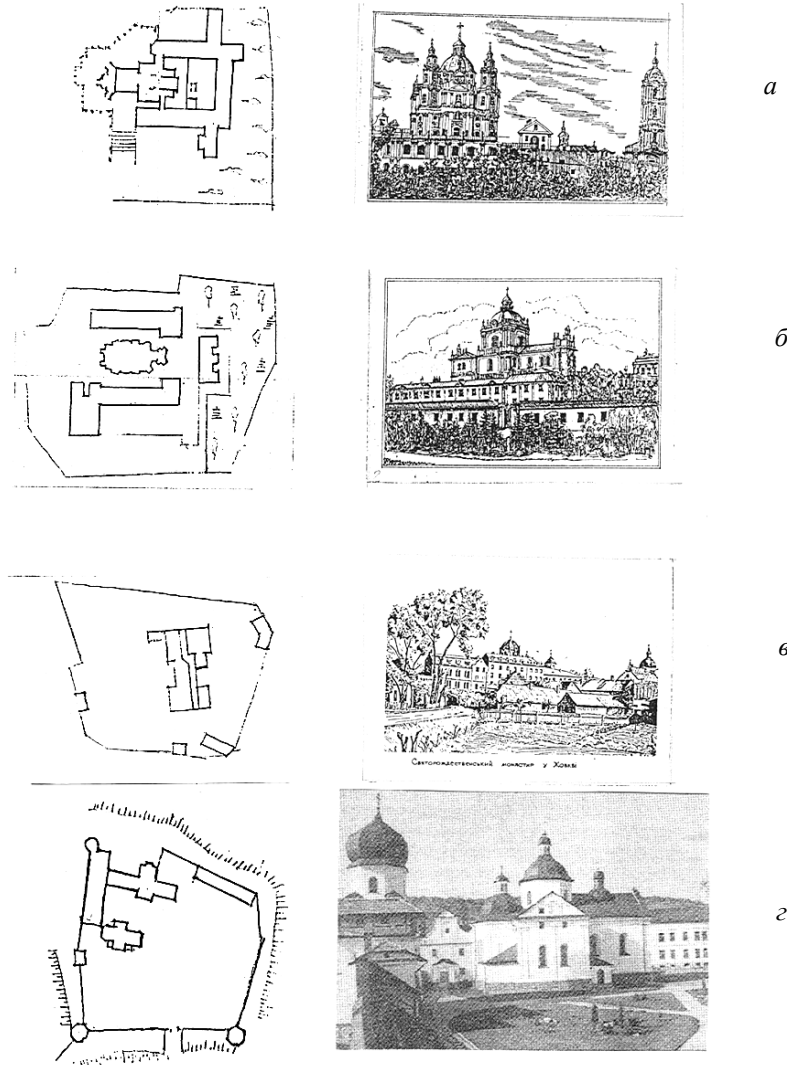
Залежно від статусу монастиря ускладнювався його функціональний устрій, що доповнювався набором відповідних споруд (друкарень, житлових, навчальних та господарських будівель), які композиційно підпрядковувалися основним сакральним спорудам (Жовківський, Буцацький, Мукачівський монастирі, Почаївська Лавра) [4].

Необхідно підкреслити, що образ монастиря формували сади, городи, ставки, липові алеї, а також цвинтарі, що нагадували про сутність чернецкого способу життя. Важливого символічного значення надавали монастирській огорожі, що відмежовувала духовний світ чернецтва від світського життя. Особливу роль в системі огороження відігравали монастирські в'їзні брами, розташовані переважно із західного боку (Христинопільський, Золочівський, Краснопуцанський монастирі) або з південного боку монастиря (Святоюрський монастир у Львові, Мукачівський, Крехівський, Гошівський монастирі), інколи – із сходу монастиря (Підгорецький, Христинопільський монастирі) залежно від містобудівної та ландшафтної ситуації.

Всі вищеперелічені монастирські споруди розташовували за певними принципами архітектурно-просторової організації МК. Головним принципом є компактність забудови монастиря та функціональне поєднання основних елементів МК. В Онуфріївському монастирі у Львові церква розташована на головній осі головного входу, ізолювано від монастирських будівель, які поєднані між собою лише в просторовому й архітектурно-композиційному відношенні. Храм знаходиться на монастирській площі, займає домінуюче положення в просторі і за своєю функцією та розташуванням є домінантою. Невелика площа перед храмом об'єднала три головні елементи: церкву, келії і дзвіницю. Протяжна двоповерхова будівля келій та інших монастирських приміщень і прибудована до неї дзвіниця утворюють чітко обмежений із заходу внутрішній простір монастиря. Головний вхід на територію монастиря, організований через парадні сходи з боку вул. Б. Хмельницького в першому ярусі дзвіниці, розташованої на головній осі храму, домінуючи в просторі вулиці, завершує функціональну і просторову організацію МК.

Прототипом Онуфріївського монастиря є монастир в Золочеві, де храм розташовано на головній осі монастирської брами. Монастирське подвір'я перед входом до храму акцентоване фонтаном із скульптурою Богородиці та доповнювальною домінантою – двоюрисною дзвіницею, розташованою з півночі від храму.

Наступним принципом був відхід від традиційних композиційних схем побудови МК та пошук нових планувально-просторових вирішень, що яскраво ілюструє композиційна схема побудови Крехівського монастиря. Споруда келій, поєднана з церквою, одночасно є межею МК, утворюючи напівзамкнутий простір. Дзвіниця має наріжне розташування з північно-східного боку, знаходиться на значній відстані і більше пов'язана з монастирем як цілістю, ніж з його головними елементами.

Монастирські комплекси: а – Почаївська Лавра; б – св. Юра у Львові; в – у Жовкві; з – у Крехові

Іншу композиційну схему ілюструє монастир в Жовкві, де подвір'я, утворене з боку вулиці Василянської, просторово поєднує три головні елементи МК: споруду келій з друкарнею та іншими приміщеннями, що розділяє територію монастиря, утворюючи з протилежного боку господарський двір з садом; церкву, поєднану безпосередньо з келіями і дзвіницю, яка вдало доповнює цей своєрідний архітектурний ансамбль.

Наступну схему побудови МК, де монастирські споруди симетрично зблоковані з храмом, утворюючи замкнений внутрішній двір з відповідним функціональним призначенням, в просторі якого домінує собор, демонструє Почаївська Лавра. В монастирському ансамблі вдало поєднано рівновагу об'ємів, їх масштабність і взаємозв'язок з навколишньою забудовою та ландшафтом.

Наступним принципом є те, що монастирський ансамбль своїм розташуванням виділяється у довкіллі, що спостерігається в Бучацькому монастирі, де всі монастирські споруди зосереджено з західного боку ділянки і поширюються по всьому її фронту, формують ламаний контур північного крила і витягуються на південь, утворюючи величний і цілісний ансамбль не тільки своєю протяжністю, а також архітектурним вирішенням, особливо центральної частини.

Домінантне значення храму, що знаходиться в центральній частині МК, підкреслено висотною активністю його східного фасаду, розрахованою на далекі відстані й активно підсиленою двома високими п'ятиярусними вежами.

Ще однією особливістю МК ЧСВВ був відхід від традиційної орієнтації вівтарної частини монастирського храму, що часто було продиктовано містобудівельною ситуацією. У Христинопільському МК храм повернено вівтарем на захід, а головним фасадом – до ринкової площі, що продиктовано вимогою фундатора [5]. Святоюрський собор МК у Львові зорієнтовано вівтарем на захід [6], розташовано на окраїні міста, повернено головним фасадом до центральної частини міста. У соборі Почаївської Лаври вівтар зорієнтовано на північний схід за вимогою фундатора, щоб стопа Божої Матері була в самому храмі [7].

Отже, підсумовуючи вищесказане, доходимо висновку, що в архітектурно-просторовому вирішенні монастирів ЧСВВ спостерігається поєднано з українськими традиціями пошук нових розпланувальних і об'ємно-просторових вирішень, а також поява нових нетрадиційних схем побудови.

1. Сулик Р. *Скельний монастир в Розгірчі на Стрийщині // Скелі й печери в істрії та культурі стародавнього населення України: Мат-ли наук. конф. – Львів (2-3 лютого 1995 р.). – С.109.* 2. Там само, с. 111. 3. ЦДІА у Львові, фонд.364 оп 1, №21. 4. Лесик О.В. *Замки та монастирі України. – Львів, 1993. – С. 75–93.* 5. Вуйцик В. *Василіянський монастир в Христинополі та архітектор Йоган Зельнер // “Вісник Укрзахідпроектреставрація” – 2004. – № 14. – С.230.* 6. Там само. 7. Огієнко. *Свята Почаївська Лавра. – Вінніпег, 1961.*

УДК 725.91

А.А. Харитонова

Одеська державна академія будівництва та архітектури,
кафедра архітектури та містобудування

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ТЕХНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУВАННЯ МУЗЕЙНИХ БУДІВЕЛЬ

© Харитонова А.А., 2006

Розглянуто особливості функціональних, технологічних та технічних заходів щодо проектування різноманітних музейних будівель та центрів мистецтв. Подано загальні принципи та прийоми архітектурного проектування цих будівель та їх елементів. Показано необхідні функціональні зони та засоби освітлення (природного, штучного) музеїв.

Головною проблемою під час формування «ідеального музею», на думку відомого російського філософа Н.Ф. Федорова, має бути інтенсифікація враження на людину від кожного предмета експонування, і цього можна досягти простими засобами [1]. Наприклад: картина, належно мірою ізольована від сусідніх полотен і вдало освітлена, більше привертає увагу, ніж картина, що висить у ряді інших, випадково й невігідно. Запити глядача, зосереджені на сюжеті й на формі, варто скерувати в глибину, залучаючи до духовної сутності речей.

В основу проектування музейних будівель покладено принципи: дбайливого відношення до природного оточення, з'єднання конструкції й естетичної краси з доскональним знанням потреби людини. Ще одна аксіома Ф.Л. Байта: «Інтерпретація, а не імітація» заснована на з'єднанні «органічної» архітектури із власним творчим методом і цінностями історичної спадщини; у ній враховували: національні культурні особливості країни; підбор матеріалів; застосування сучасних технологій; збереження духу волі творчості. Актуальне сьогодні висловлення Ф.Л. Райта, що «щирий геній архітектури полягає не в створенні шедеврів, а скоріше у відкритті принципів, якими можуть скористатися майбутні покоління», дає можливість розвинути філософію «органічного» будинку –